

Krunoslav Pranjić: *JEZIKOM I STILOM KROZA KNJIŽEVNOST*
Školska knjiga, Zagreb, 1986.

Suvremena težnja k multidisciplinarnosti pokazuje da znanost općenito, pa tako ni znanost o jeziku, ne može biti izolirana. Lingvistici su izgleda primjerenija mlada povezivanja sa srodnim disciplinama od onih starijih. Preklapanja lingvistike i psihologije, lingvistike i sociologije, lingvistike i teorije informacije ili lingvistike i fonetike nisu samo istraživanja jezika iz različitih aspekata, ne pokazuju, dakle, samo bogatstvo jezika, već i njegovo jedinstvo. Preklapanje lingvistike i znanosti o književnosti bitno je drukčije: dvije se znanosti preklapaju na istoj podlozi — jeziku, nastojeći taj jezik pokazati bitno *različitim*. Kao da prethodno navedene znanosti žive u sretnoj i zakonitoj vezi, dok se iz odnosa lingvistike i znanosti o književnosti rađa bastard — stilistika. Ipak, veze u kojima vlada napetost, pa čak i međusobno potiranje, zanimljivije su od mirnih i skladnih udruživanja upravo zato jer iz međusobnih napetosti, suprotstavljanja i potiranja izviru i prava pitanja.

A pravo je pitanje: što čini jezičnu tvorevinu literarnom, ili poetskom, ili umjetničkom? Za Charlesa Ballya (*Traité de stylistique française*, I, II; Georg et Cie, S.A., Genève, Klincksieck, Paris, 1951) to je specifična organizacija: jezik književnosti, koji on

suprotstavlja različitim tehničkim terminologijama; za Romana Jakobsona (Lingvistika i poetika; Nolit, Beograd, 1966) to je usmjerenje na poruku, na materijalnost poruke, odnosno njezin sklad s izrečenom mišlju. O usmjerenju na poruku, ali i o specifičnoj organizaciji govori i Radoslav Katičić (Jezikoslovni ogledi; Školska knjiga, Zagreb, 1971) kada stileme definira kao znakove koji čine uočljivijom unutrašnju strukturu književnog djela. A otkrivanje je unutrašnje strukture nužno jer književne vijesti nemaju vanjskog stvarnog konteksta, već samo svoj unutrašnji: jezik književnosti nosi u sebi svoj vlastiti svijet. A stilemi su upravo ti uhvatljivi, mjerljivi, stvarni, konkretni, materijalni elementi, koji nam omogućavaju da otkrijemo unutrašnju strukturu književnog teksta. »No stilemi«, kako kaže Katičić (op.cit. str. 201), »nipošto ne daju tekstu njegov umjetnički karakter nego čine samo uočljivom njegovu unutrašnju strukturu. Nema dakle pouzdanijeg puta do uočavanja te strukture nego preko njezinih vanjskih oznaka. No ona je izraz unutrašnje arhitekture književnog djela i stilemi su samo njezini vanjski znaci.« Katičić je ovdje veoma blizak Spitzeru, koji preko nekih površinskih, jezičnih elemenata, dolazi do

etimona književnog djela. Pranjiceva se knjiga *Jezikom i stilom kroza književnost* bavi upravo otkrivanjem i tumačenjem stilema.

Sjećam se razgovora Katičić — Pranjic na obrani Pranjiceve doktorske disertacije *Jezik i stil Matoševe proze* (1967). Razgovor se vodio o ključnim (pravim) pitanjima odnosa jezika, stila i književnosti, odnosno lingvistike, stilistike i znanosti o književnosti. Postavljeno je i pitanje primjerenosti Riffaterreovog aforizma: »Jezik izražava, a stil pojačava«. Ovaj aforizam nalazimo i u najnovijoj Pranjicevoj knjizi u nešto izmijenjenoj stilskoj varijanti: »Jezik izriče a stil ističe«.

Ne znam je li to bila posljedica ovog razgovora, ali jest činjenica da Pranjiceva prva knjiga, iako se bavila isključivo stilom, nije imala te odrednice u naslovu; knjiga je imala naslov: *Jezik i književno djelo* (Školska knjiga, Zagreb, 1968). U knjizi o kojoj danas govorimo svijest je o stilu daleko prisutnija, pa odatle i potreba da se ta riječ javi i u naslovu. Ali izgleda da su dileme potaknute tim razgovorom prije dvadeset godina prisutne i danas, pa nas Pranjic u *Predgovoru* upozorava da je ono »jezik i stil u naslovu gotovo zalihosno, pleonastičko«. *Gotovo*, ali ipak ne! I taj mali prostor koji se otvara dovoljno je bogat i izuzetno poticajan.

Uspoređujući tek naslove prve Pranjiceve knjige i ove koja je danas pred nama, primijetili smo par suprotnosti koje određuju Pranjicev rad: to je kontinuitet i inovacije. Tako bismo mogli reći da se kontinuitet vidi u terminima *jezik i književnost*, dok se inovacija vidi u terminu *stil*. I konačno: stilske inovacije, odnosno najavu jednog osobnog stila nalazimo u obliku prijedloga *kroza*. Autor je svjestan svog stila do te

mjere da u *Predgovoru* sam daje lingvostilističku analizu morfostilema *kroza*: »(...) a što se samoga prijedložnog oblika tiče: *kroza*, s tim fakultativnim *a*, ni on nije nenamjeran; s uvjerenjem da je tu barem kao dvoredan: 1. eufonijski — o tome nema dvojbe, blagozvučniji je nego da je, naravi fonetskoj shodno, ortoepski (= pravozborno) imao, zbog sandhija, biti obezvučen: *kros*, svedjedno što ortografski (pravopisno) legitimno (tek oku, uhu nikako) mora ostati sonoran: *kroz*; 2. konotacijski (= suznačno), prema sporenoj a nezanemarlivoj veličini, prema subjektivnoj, prematome teško mjerljivoj veličini, prema jezičnom senzibilitetu *kroza* je kao izraz i sadržaj rustično grublje, čak iritantnije i penetrantnije, izazovnije i prodirnije; ni stoga nije bio nehote odabran: *nomen*, naslov sam neka je *omen*, nek bude znakom već samim stiloindikativan, izražajno obojen.« (5. strana)

Općenito govoreći, ovu knjigu možemo smjestiti između tri para suprotnosti: kontinuitet — inovacije, ruralno — urbano, poezija — gramatika. Zanimljivo je da su sva tri odnosa i izrijekom spomenuta u naslovima pojedinih dijelova knjige. Jedno od poglavlja ove knjige nosi naslov *I kontinuitet i stilske inovacije*, a odnosi se na razmatranje stilskih postupaka Krležinih *Zastava*. O toj smo odrednici već govorili uspoređujući naslove dviju Pranjicevih knjiga. Međutim, na jednak način, dakle, promatrajući kontinuitet i inovacije, možemo govoriti i o pojedinim dijelovima ove knjige. Dijelovi *Matošiana* i *Krležiana* oznake su kontinuiteta; ovim je velikanima naše književnosti Pranjic posvetio i veći dio svoje prve knjige. Dio *Andrićiana* predstavlja inovaciju; sustavnim lingvostilističkim interpretacijama

Matoša i Krleže pridružuje se sada i Andrić.

Djelovi *Miscellanea* i *Contemporanea* svjedoče o širokom rasponu autorova interesa. U ovim se dijelovima govori o fra Grgi Martiću, Duri Daničiću, Antunu Barcu, Ivi Frangešu, Vladanu Desnici, Ranku Marinkoviću, Branku Čopiću, Meši Selimoviću. I među ovim imenima možemo provesti uvodnu napomenu o kontinuitetu i inovacijama; Pranjić ostaje vjeran nekim autorima, nekima se neprestano vraća, ali i neprestano traži nova poznanstva, nove poticaje.

Naslov jednog drugog napisa izrijeckom spominje drugu suprotnost, drugi raspon ove knjige: to je članak *Ruralno i urbano u novijoj hrvatskoj prozi*. Suprotnost ruralnog i urbanog, ili točnije neprestano pulsiranje između ruralnog i visoko sofisticiranog izraza, glavna je stilaska odrednica ove knjige. U samome naslovu susrećemo se s rustičnom varijantom prijedloga *kroza*, a u opisu ovog postupka nalazimo usporedno termine *eufonijski* i *blagozvučno*, *konomacijski* i *suznačno*, *ortoepski* i *pravozborno*, *iritantnije* i *izazovnije*, *penetrantnije* i *prodornije*. Ovakvi se stilski kontrasti provlače kroz cijelu knjigu, na svim njezinim razinama. Jer npr. nakon naslova knjige *Jeziikom i stilom kroza književnost* posve su neočekivani naslovi poglavlja poput: *Miscellanea*, *Contemporanea*, *Poesis contra grammaticam*.

Pranjić je majstor detalja. Zadivljuje njegova sposobnost otkrivanja i tumačenja detalja; on time započinje dugotrajno slaganje mozaika jedne buduće stilistike. Iz mnoštva izvanredno finih, na mahove i posve neočekivanih, pa stoga i visoko informativnih interpretacija, izdvojio bih neke, meni posebno drage. To se prvenstveno odnosi na poglavlje *Po-*

esis contra grammaticam. I ovo poglavlje, kao uostalom i čitava knjiga, pomiruje dvije ključne, ali ipak tek prividne suprotnosti: poeziju i gramatiku. Pjesnik može stvarati suprotstavljajući se gramatici, ili naprotiv, koristeći sve mogućnosti koje nam gramatika pruža. Jer stilem se ne definira otklonom od uobičajene jezične prakse, već samo otklonom od njegovog neposrednog konteksta.

Zato je i hrvatska verzija ovog naslova prikladnija, jasnija, jer nudi i rješenje suprotnosti ovog naslova: *Poezija gramatici unatoč (ili: njojzi zahvaljujuć')*.

U ovom su mi se poglavlju veoma svidjela dva rada: Ortoepija »Jame« i Ozvučenje jest interpretacija; i to iz nekoliko razloga. Najprije zato što ovdje detalj dovodi do tumačenja cjeline. To je posebno jasno u *Ortoepiji »Jame«*, gdje se jedan ortoepski problem, a to je pitanje odnosa klasične i urbane izgovorne norme (evo još jedne opreke ruralnog i urbanog!), zapravo pokazuje kao problem stila. Pitanja poput dužine slogotvornog *r*, prelaženja akcenata na proklitiku, samo akcenatskog ili duljiniskog razlikovanja određenoga i neodređenog pridjeva, akcenatske posebnosti nekih tipova imenica u lokativu, te dvosložni izgovor dugog refleksa jata, na prvi pogled nemaju veze sa stilistikom. Pa ipak, izgleda da je klasična ortoepska norma primjerena Goranovoj *Jami* između ostalog i zbog dvosložnog izgovora dugog refleksa jata; tako naime dolazi do gomilanja visokih tonova — glasova *i*; a to je gomilanje visokih glasova ključna odrednica *Jame*, jer visoki glasovi djeluju sinestetski, »imaju zadaću dozivanja u svijest izgubljena vida«.

I drugi tekst ovog poglavlja — *Ozvučenje jest interpretacija*, govori o

sukladnosti stilskih postupaka i govornog ostvarenja, te pokazuje na primjeru Cesarićeve pjesme *Poludjela ptica* kako se ozvučenje, glasno čitanje, poistovjećuje s interpretacijom. I tako nam se otvara još jedna dimenzija ove knjige: govorno ostvarenje. Ja bih čak rado vidio ovu dimenziju iskazanu i naslovom: *Jeziikom, stilom i govorom kroza književnost*. Jest da nam autor u *Predgovoru* kaže da je već ono jezikom i stilom »u naslovu gotovo zalihosno, pleonastičko«; pa bi ovo jezikom, stilom i govorom bilo još zalihosnije, još pleonastičkije. Ali, čak ako shvatimo ove termine kao sinonime, mogli bismo reći da su opravdani, jer je nizanje sinonima zapravo osvjetljavanje nekog predmeta iz različitih uglova; a u ovoj se knjizi književnost doista osvjetljava i jezikom, i stilom, i govorom.

Glavna je vrijednost ove knjige u činjenici da nas ne može ostaviti ravnodušnima. Tako se vraćamo na osobni stil Pranjićev, koji prvenstveno govori o njemu samome, o njegovoj angažiranosti, njegovoj emotiv-

noj vezanosti za ono o čemu piše. Ova knjiga predstavlja izuzetan sklad forme i sadržaja; ona ne govori samo o stilskim postupcima drugih, već i o sebi samoj: vlastitim stilskim postupcima govori o stilskim postupcima drugih. A ima mjesta gdje autor analizira i vlastite stilske postupke, ili, kako na jednom mjestu sam kaže, interpretira vlastitu interpretaciju. Knjiga je, dakle, konkretna, stvarna stilistička riječ-predmet. Knjiga se poistovjećuje s Dufrenneovom definicijom izražajnosti, koju autor navodi u svom uvodu, a koja glasi da je izražajnost osjetna prisutnost označenoga u označitelju, kada znak pobuđuje u nama osjećanje analogno osjećanju koje pobuđuje sam predmet. A time se vraćamo Katičićevoj definiciji jezika književnosti: u književnom tekstu riječ ne evocira neki vanjski predmet, već je ona sama predmet. A stilistički su postupci putokazi u otkrivanju predmetnosti riječi.

Branko VULETIĆ